

Mokymo priemonės bendrojo ugdymo mokykloje: apsirūpinimas ir naudojimas

Albinas Kalvaitis

Ugdymo plėtotės centras, M. Katkaus g. 44, 09217 Vilnius, albinaskalvaitis@gmail.com

Anotacija. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas nustato mokytojo teisę pasirinkti pedagoginės veiklos būdus ir formas, taip pat mokytojo prievolę užtikrinti geros kokybės ugdymą. Galimybė pasirinkti ir naudoti reikalingas mokymo priemones – svarbus pamokos kokybės aspektas. Straipsnyje aptariama, kaip Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos yra apsirūpinusios įvairiomis mokymo priemonėmis ir kaip įvairios mokymo priemonės naudojamos pamokoje. Analizuojant situaciją Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose, remiamasi autoriaus 2013 m. atlikta mokytojų apklausa.

Esminiai žodžiai: *mokymo priemonė, bendrojo ugdymo mokykla, mokytojas, pamoka.*

Įvadas

Mokslo literatūroje dažniausiai aptariama vadovėlio vieta mokymo(si) procese. Paprastai išskiriamos tokios vadovėlio funkcijos: motyvavimo, informavimo, sisteminimo, koordinavimo, diferencijavimo, vadovavimo mokymui, mokymo strategijos, įsivertinimo, mokymo vertės ir estetinė (Svėrienė, 2006). Dažnai aptariami ir pagrindiniai vadovėlio kokybės aspektai. J. Mikkas (2000) nurodo tokius rekomenduojamus vadovėlio kokybės aspektus: vadovėlio turinys turi būti specialiai atrinktas, kad atitiktų mokymo tikslus; vadovėlio tekstas turi būti gerai suprantamas besimokančiųjų; mokomoji medžiaga vadovėlyje turi būti gerai struktūruota; vadovėlis turi ugdyti besimokančiųjų mąstymą; vadovėlio mokomoji medžiaga turi būti patraukli besimokantiesiems; vadovėlis turi būti kokybiškai iliustruotas; vadovėlyje turi būti formuluojami klausimai, keliamos problemos ir pateikiama testų savikontrolei. Taigi, analizuodami vadovėlius, tyrėjai paprastai susitelkia į jo turinio analizę arba aptaria bendrą vadovėlių kokybę (Zaleskienė, Jašinauskas,

2013). Lietuviškoje mokslo literatūroje, atlikus Nacionalinės mokyklų vertintojų agentūros išorės vertintojų lankytų pamokų stebėjimo protokolų analizę, yra aptartas vadovėlių papildančių mokyimo priemonių naudojimas pamokoje (Kalvaitis, 2014).

Pedagogikos teorijoje mokykliniam vadovėliui keliami labai dideli reikalavimai. Tačiau nuolat ir iš esmės besikeičiančioje visuomenėje ne visuomet juos gali atitikti konkretaus autoriaus parašytas vadovėlis. Informacija globaliame pasaulyje greitai sensta, tad išleisti vadovėliai ne visada spėja keistis kartu su pasauliu. Juolab kad dažna vadovėlių kaita labai pabrangina patį ugdymo procesą. Dėl to mokyklinių vadovėlių tyrėjai formuluoja reikalavimą, kad vadovėlis pamokoje turi būti papildomas kitomis mokyimo priemonėmis (pvz., Skrzypczak, 2003). Rimtai diskutuojama apie tai, kad į mokyimo procesą būtina įtraukti netgi tradiciškai su mokymu mažiau sietinus mokymosi objektus, pavyzdžiui, populiariąją muziką ar kompiuterinius žaidimus (Martinez, 2009; Wikman, 2009; Chen et al., 2012), savarankiška mokymo priemone pamokoje tampa ir mokinio išmanusis telefonas (Thomas, O'Bannon, 2013).

Mokslo literatūroje stebima tendencija rekomenduoti mokytojui pamokoje nesitenkinti vien naudojamu vadovėliu ir netgi siaurinti jo naudojimą. Pavyzdžiui, straipsnių ir santraukų bazėje „EBSCO Academic Journals“ atliekant paiešką pagal reikšminius žodžius „vadovėlis“ ir „naudojimas pamokoje“ rasta tik 221 nuoroda, o pagal reikšminius žodžius „mokymo priemonė“ ir „naudojimas pamokoje“ – net 3444 nuorodos¹. Tačiau tarptautinio matematikos ir gamtos mokslų gebėjimų tyrimo (TIMSS, *Trends in International Mathematics and Science Study*) 2003 ir 2007 m. rezultatai (Bigelienė et al., 2012) rodo, kad pagal vadovėlio kaip pagrindinės mokymo priemonės naudojimo dažnumą mokant matematikos Lietuva yra viena Europos valstybių lyderių. Atliekant TIMSS tyrimus Lietuvoje nebuvo stebėta nė vieno atvejo, kai mokant matematikos vadovėliu apskritai nesinaudota nei kaip pagrindine, nei kaip pagalbine priemone. A. Kalvaitis (2014) teigia, kad Lietuvos mokytojai, viena vertus, šalia vadovėlio dažnai naudoja kokią nors kitą mokymo priemonę, kita vertus, kartu su vadovėliu pamokoje dažniausiai naudojamos nuo seno įprastos mokymo priemonės (pvz., uždavinynai ar tradicinės vaizdinės priemonės) ir labai retai naudojamos modernios skaitmeninės, individualiam mokinio darbui skirtos mokymo priemonės.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti apsirūpinimo įvairiomis mokymo priemonėmis ir jų naudojimo pamokoje tendencijas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose.

Tyrimo objektas – įvairių mokymo priemonių vieta pamokoje.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė; ekspertų apklausa; anketinė apklausa.

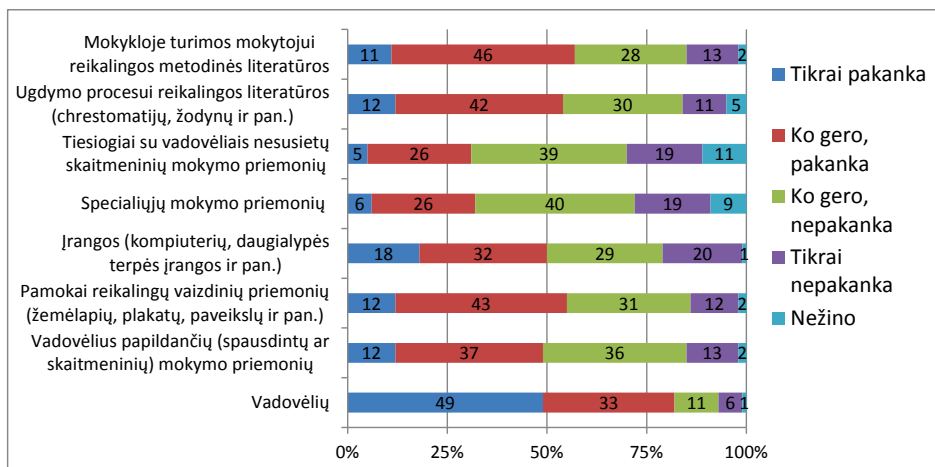
Tyrimo apibūdinimas. Tyrimas vykdytas 2013 metais. Respondentais pasirinkti bendrojo ugdymo mokyklų mokytojų metodinių grupių vadovai. Ekspertų apklausa parodė, kad bendrojo ugdymo mokyklose dėl konkrečių naujų mokymo priemonių įsigijimo dažnai apsisprendžiama mokytojų metodinių grupių posėdžiuose. Juose taip pat nagri-

¹ Žiūrėta 2014 m. lapkričio 14 d.

nėjami ugdymo turinio planavimo ir įgyvendinimo klausimai. Taigi mokyklų mokytojų metodinių grupių vadovai yra geri mokykloje vykstančių apsirūpinimo mokymo priemonėmis ir mokymo priemonių naudojimo pamokoje ekspertai, galintys apibūdinti ne tik savo pačių, bet ir kolegų mokytojų darbo ypatumus. Tyrimui parengtas respondentų imties modelis – pradžioje savivaldybės tipologizuotos pagal miesto ir kaimo gyventojų dalį, po to atskirai iš kiekvienam Lietuvos savivaldybių tipui priskiriamų savivaldybių sąrašo buvo atrenkamos savivaldybės taip, kad visų jų teritorijoje veikiančių bendrojo ugdymo mokyklų skaičius atitiktų būtinų apklausti bendrojo ugdymo mokyklų skaičių. Šiose mokyklose siekta apklausti visus metodinių grupių vadovus. Konstruojant imtį taip pat stengtasi, kad tyrimui atrinktos savivaldybės pasiskirstytų po visą Lietuvos teritoriją. Užpildytas anketas atsiuntė 618 respondentų, t. y. 74 proc. visų atrinktų savivaldybių bendrojo ugdymo mokyklose veikiančių mokytojų metodinių grupių vadovų iš 14 savivaldybių veikiančių 221 bendrojo ugdymo mokyklos. Tyrimo imties atrankos paklaida – 3,7 proc.

Lietuvos mokyklų apsirūpinimas mokymo priemonėmis

Galimybę mokytojui pasirinkti jam tinkamus pedagoginės veiklos būdus ir formas galima užtikrinti tik tada, jeigu jo mokykla pakankamai gerai apsirūpinusi įvairiomis jam reikalingomis mokymo priemonėmis. Todėl pradžioje klausta, ar respondento vadovaujamos mokyklos mokytojų metodinės grupės nariams vesti pamokai pakanka mokyklos turimų mokymo priemonių.

1 pav. Įvertinimas, ar mokytojams vesti pamokai pakanka mokykloje turimų mokymo priemonių (proc.)

Analizuojant, ar mokytojams vesti pamokai pakanka turimų mokymo priemonių, paaiškėjo, kad mokyklose paprastai pakanka (respondentai pasirinko atsakymus „tikrai pakanka“ ir „ko gero, pakanka“) vien tik vadovėlių. Aptariant visų kitų mokymo priemonių kiekį mokykloje paaiškėjo, kad atsakymus „tikrai pakanka“ ir „ko gero, pakanka“ pasirinko tik mažiau nei pusė respondentų. Iš tyrimo duomenų analizės matyti, kad statistiškai reikšmingai dažniau įvairiomis mokymo priemonėmis geriau apsirūpinę:

- miestų mokyklose dirbantys mokytojai;
- didelėse mokyklose (kuriose yra daugiau kaip 50 mokytojų ir mokyklos vadovų) dirbantys mokytojai;
- gimnazijų (išskyrus apsirūpinimo vadovėliais atvejį) mokytojai;
- pradinį klasių mokytojai.

Statistiškai reikšmingai rečiau mokymo priemonėmis bent patenkinamai apsirūpinę:

- mažose mokyklose (kuriose yra mažiau kaip 20 mokytojų ir mokyklos vadovų) dirbantys mokytojai;
- kaimo mokyklose dirbantys mokytojai;
- vidurinėse mokyklose dirbantys mokytojai.

Įvairių mokymo priemonių naudojimas pamokoje

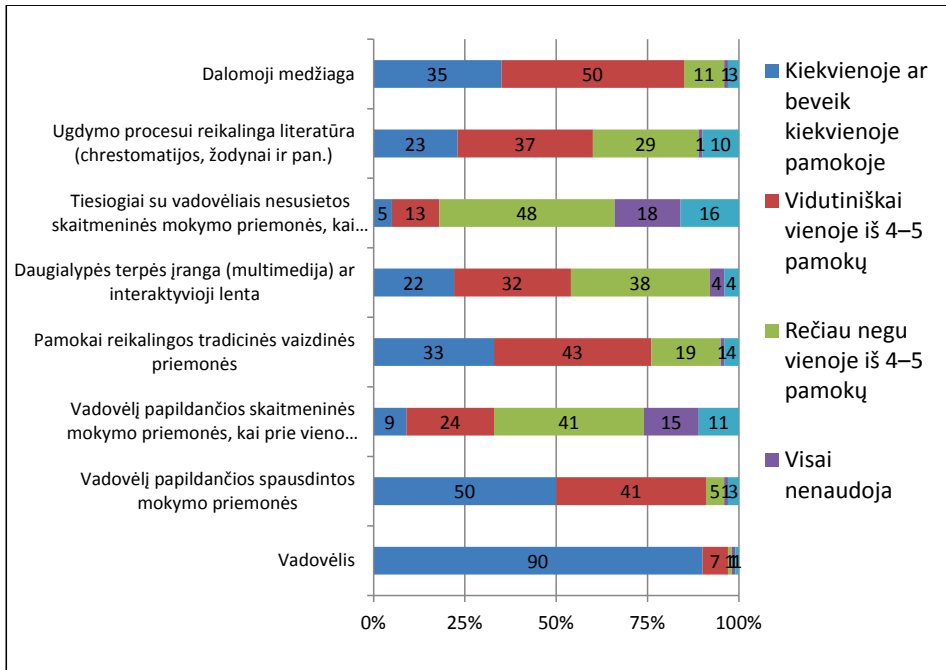
Respondentams taip pat buvo užduotas klausimas, kaip dažnai jų vadovaujamos mokyklos mokytojų metodinės grupės nariai savo pamokose naudoja įvairias mokymo priemones.

Tyrimo rezultatų analizė parodė (2 pav.), kad dažniausiai (vidutiniškai bent vienoje iš 4–5 pamokų) mokytojai pamokoje naudoja:

- vadovėlį;
- vadovėlį papildančias spausdintas mokymo priemones;
- dalomąją medžiagą;
- pamokai reikalingas tradicines vaizdines priemones.

Taigi respondentai savo pamokose dažniausiai naudoja tradicines, nuo seno Lietuvoje mokytojų naudojamas mokymo priemones, kurių mokykla turi daugiausia. Paaiškėjo, kad mokytojai labai retai naudoja su skaitmeninėmis technologijomis susijusias mokymo priemones. Bet kurio dydžio mokyklose dažniausiai pamokoje naudojami vadovėliai ir vadovėlių papildančios spausdintos mokymo priemonės. Trečia pagal naudojimo dažnumą mokymo priemonė dažniausiai yra pačių mokytojų pasigaminta dalomoji medžiaga. Ketvirta penkta pagal naudojimo dažnumą mokymo priemonė yra pamokai reikalingos tradicinės vaizdinės priemonės. Mažesnėse pagal pedagogų skaičių mokyklose penktoje pagal naudojimo dažnumą vietoje yra ugdymo procesui reikalinga literatūra (chrestomatijos, žinynai, žodynai ir pan.), o didesnėse pagal pedagogų skaičių mokyklose – daugialypės terpės įranga (multimedija) ir interaktyviosios lentos, didžiausiose šalies mokyklose

pakylančios į ketvirtą vietą pagal naudojimo dažnumą. Galima manyti, jog Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dažniausiai naudojamos vien tik tradicinės (spausdintos) mokymo priemonės ir tik didelėse pagal pedagogų skaičių mokyklose atsiranda reali galimybė mokytojams kasdienėje veikloje bent ribotai (dažniausiai demonstruojant visai klasei) naudoti skaitmenines mokymo priemones.

2 pav. Įvairių mokymo priemonių naudojimas pamokoje (proc.)

Tyrimo rezultatai patvirtino anksčiau atlikto tyrimo (Kalvaitis, 2014) rezultatus, rodančius, kad mokyklose, jeigu tai ne informacinių technologijų pamokos, mokytojai dėl įvairiausių priežasčių labiausiai orientuojasi į spausdintų mokymo priemonių naudojimą. Respondentų prašyta įvertinti, ar jų vadovaujama mokyklos mokytojų metodinės grupės narių pamokose nusistovėjo derama pusiausvyra naudojant spausdintas ir skaitmenines mokymo priemones. 29 proc. respondentų nurodė, kad spausdintų ir skaitmeninių mokymo priemonių naudojimo pamokose santykis, ko gero, optimalus, 53 proc. – kad skaitmenines mokymo priemones pamokose reikėtų naudoti dažniau, 2 proc. – kad spausdintas mokymo priemones pamokose reikėtų naudoti dažniau, 3 proc. – kad pamokose dažniau reikėtų naudoti ir skaitmenines, ir spausdintas mokymo priemones, o 13 proc. nurodė negalintys apsispręsti dėl atsakymo. Atsakymą, jog spausdintų ir skaitmeninių mokymo priemonių naudojimo pamokose santykis, ko gero, optimalus, statistiškai

reikšmingai dažniau pasirinko respondentai, dirbantys mieste veikiančiose mokyklose, taip pat iš didelių mokyklų, kuriose dirba daugiau negu 40 mokytojų ir mokyklos vadovų.

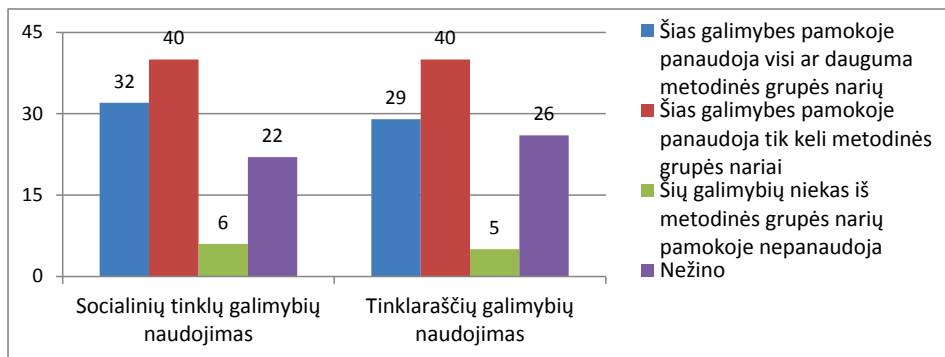
Tyrimo rezultatams paaiškinti pasitelkti ekspertai teigė, jog įvairių mokymo priemonių naudojimo pamokoje situacija suprantama – šalies bendrojo ugdymo mokyklose paprastai ne taip lengva rasti galimybę susodinti didelės klasės mokinius (pvz., 30 mokinių) prie kompiuterių taip, kad kiekvienam mokiniui tektų po kompiuterį. Todėl mokytojui, ekspertų vertinimu, dažniausiai belieka pasirinkti tradicines spausdintas mokymo priemones ar dalomąją medžiagą.

Tiek analizuojamo, tiek anksčiau autoriaus atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose labai plačiai naudojama pačių mokytojų parengta dalomoji medžiaga. Todėl respondentams buvo užduotas atvirasis klausimas, kokią dalomąją medžiagą paprastai naudoja jų vadovaujamos mokyklos mokytojų metodinės grupės nariai. Visus gautus atsakymus buvo galima grupuoti į dvi dalis – 81 proc. respondentų nurodė, kad mokytojai patys rengia ir po to savo mokiniams dauginą testus, užduotis savarankiškam, grupiniam ar kontroliniam darbui, o 50 proc. – kad mokytojai rengia ir dauginą dalomąją medžiagą su informacija, kurios nėra jų naudojamame vadovėlyje. Taigi galima manyti, jog mokytojų parengta ir padauginta dalomoji medžiaga yra jiems pats lengviausias (bet nebūtinai patogiasias) būdas taisyti spausdintų mokymo priemonių – pirmiausia vadovėlių – trūkumus:

- Mokytojams trūksta būdų ir galimybių diferencijuoti ir individualizuoti mokomąją medžiagą. Šiam tikslui sunku naudoti turimas mokymo priemones – tiek vadovėlius, tiek pratybų sąsiuvinius ar uždavinynus.
- Mokytojai šiuo metu dirba su mokymo priemonėmis, kuriose ne visada lengva rasti medžiagą, reikalingą, norint įgyvendinti bendrųjų ugdymo programų, pagrindinio ugdymo pasiekimų patvirtinimo ir brandos egzaminų reikalavimus. Galima manyti, jog mokytojai dirba su pasenusiomis mokymo priemonėmis arba jų naudojamos nepasenusios mokymo priemonės nesudaro visų galimybių siekti ugdymo programose apibrėžtų tikslų.

Vertinant dalomosios medžiagos naudojimo priežastis, būtina atsiminti, kad 35 proc. respondentų teigimu, dalomoji medžiaga naudojama kiekvieną arba beveik kiekvieną pamoką, o 50 proc. respondentų teigimu – vidutiniškai bent vieną iš 4–5 pamokų ir kad pačių mokytojų parengta ir padauginta dalomoji medžiaga yra viena dažniausiai Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose naudojamų mokymo priemonių (2 pav.). Taigi nuolatinio dalomosios medžiagos rengimu ir dauginimu užsiima dauguma Lietuvos mokytojų ir, galima manyti, tam sugaištama pakankamai daug laiko.

Savotiška alternatyva dalomajai medžiagai ir kitoms įprastoms mokymo priemonėms Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose vis dažniau tampa socialinių tinklų ir tinklaraščių naudojimas pamokoje.

3 pav. Įvairių socialinių tinklų ir tinklaraščių panaudojimas pamokose (proc.)

Išanalizavus surinktus duomenis matyti, kad statistiškai reikšmingai dažniau socialinių tinklų ir tinklaraščių galimybes pamokoje nurodė naudojantys gimnazijose dirbantys respondentai bei respondentai, patys turintys socialinio ir dorinio ugdymo dalyko pamokų.

Išvados

1. Mokymas ir mokymasis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose aiškiai orientuoti naudotis tik spausdintomis mokymo priemonėmis, paprastai vadovėliais.
2. Iš visų mokyklose turimų mokymo priemonių tik vadovėlių kiekis apklaustų mokytojų vertinamas kaip pakankamas.
3. Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose paplitusi praktika skaitmenines mokymo priemones dažniausiai naudoti jas demonstruojant visai klasei, pasitelkus daugialypės terpės įrangą (multimediją) ir interaktyviąją lentą. Skaitmeninėmis mokymo priemonėmis, kai prie vieno kompiuterio dirba po 1–2 mokinius, vis dar naudojamos labai retai.
4. Dažnas šiuo metu mokytojų naudojamas būdas individualizuoti ir diferencijuoti mokymo procesą – pačių mokytojų parengta dalomoji medžiaga.
5. Būtina priimti ir įgyvendinti naują Lietuvos mokyklų materialinio aprūpinimo paradigmą, kuri leistų sudaryti mokyklose sąlygas individualaus mokymosi procese plačiai naudoti skaitmenines mokymo priemones.
6. Kol Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų materialinio aprūpinimo situacija nepasikeitė, skaitmenines mokymo priemones rengiantys autoriai turėtų kartu su mokymo priemone teikti ir rekomendacijas, kaip ją mokykloje geriau panaudoti esamomis sąlygomis.

7. Būtų naudinga surinkti ir apibendrinti Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose plačiai paplitusią dalomosios medžiagos naudojimo pamokoje patirtį.

Literatūra

- Bigelienė, D., Birgelytė A., Jašinauskas, L., Kalvaitis, A., Šleževičius, K. (2012). Bendrojo ugdymo dalykų vadovėliai: turinio kokybė ir naudojimas pamokoje. In *Švietimo problemos analizė*, 5 (69), Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
- Chen, Z.-H., Liao, C. C. Y., Cheng, H. N. H., Yeh, C. Y. C., Chan, T.-W. (2012). Influence of Game Quests on Pupils' Enjoyment and Goal-pursuing in Math Learning. *Educational Technology & Society*, 15 (2), 317–327.
- Kalvaitis, A. (2014) Vadovėlių papildančių mokymo priemonių naudojimo tendencijos Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų pamokose. *Acta paedagogica Vilnensia*, 32, 147–160.
- Martinez, D. R. (2009). Video games as didactic materials? In *10th International Conference on Textbooks and Educational Media* (pp. 403–409). Santiago de Compostela.
- Mikk, J. (2000). *Textbook: research and writing*. Frankfurt am Main et al.: Lang.
- Skrzypczak, J. (2003). *Podręcznik szkolny*. Poznań: Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa eMPi s.c.
- Svėrienė, A. (2006). Teoriniai mokyklinio vadovėlio aspektai. *Knygotyra*, 47, 28–47.
- Thomas, K., O'Bannon, B. (2013). Cell Phones in the Classroom. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 30, 1, 11–20.
- Wikman, T. (2009). Popular music as informal educational medium: The example of Elvis and the Beatles. In *10th International Conference on Textbooks and Educational Media* (pp. 455–464). Santiago de Compostela.
- Zaleskienė, I., Jašinauskas, L. (2013). *Vadovėlio ugdomoji galia: tautiškumo ir pilietiškumo tyrimas. Mokslo studija*. Vilnius: Justitia.

Teaching Aids in General Education Schools: Provision and Usage

Albinas Kalvaitis

Education Development Centre, M. Katkaus St. 44, LT-09217 Vilnius, Lithuania, albinaskalvaitis@gmail.com

Summary

Lithuanian Education law establishes teachers' right to choose the mean and form of his own pedagogical activity and teachers' duty to ensure a good education quality. A possibility to choose and use right teaching aids – that is an important aspect of lessons' quality. In the article the level of provision of various teaching aids and how different teaching aids are used during the lesson in general education schools in Lithuania is discussed. The analyse of the situation in these schools is based on a teachers' survey that has been held by the author himself in 2013. In total 618 teachers, working in 221 different general education schools in Lithuania have been questioned. Results of the research show, that teaching and learning in Lithuanian general education schools are oriented to use only printed teaching aids, usually coursebooks. From all of the teaching aids the school has, teachers estimated only the amount of the coursebooks is estimated to be enough to conduct a lesson. Often Lithuanian teachers prefer to use handouts made by themselves in order to differentiate and individualize the teaching process. In conclusion the author suggests to accept and fulfil a new material provision paradigm, which would allow to create better conditions for pupils to use digital teaching aids.

Keywords: *teaching aid, general education schools, teacher, lesson.*

Įteikta / Received 2015-01-23
Priimta / Accepted 2015-06-22